

Crna Gora

Uprava za zaštitu kulturnih dobara

Crna Gora
UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNIH DOBARA

Primijeno:	09-	12-	2025.		
Org. jed.	Jed. klas. znak	Redni broj	Prilog	Vrijednost	
UP-02	-041		25-	4782	

Adresa: Njegoševa 85b,
81250 Cetinje, Crna Gora
tel: +382 41 232 153
e-mail: uzkd@t-com.me

VALORIZACIJA KULTURNE VRIJEDNOSTI NEMATERIJALNOG DOBRA

Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima (katunovanje/izdig)

Naziv kulturnog dobra i mjesto đe se (kulturno) dobro praktikuje:

Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima (katunovanje/izdig)

Planina Bjelasica, Cmiljevica, Čakor, Durmitor, Golija, Hajla, Komovi, Krново, Konjsko, Lovćen, Lukavica, Maganik, Mokra planina, Moračke planine, Moravac, Orjen, Pivska planina, Prekornica, Prokletije, Prošćenje, Sinjajevina, Turjak, Visitor, Vlahovi, Vojnik, Zeletin, Žijevo i druge crnogorske planine, odnosno u opštinama Andrijeвица, Berane, Bijelo Polje, Danilovgrad, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Nikšić, Petnjica, Plav, Plužine, Podgorica, Tuzi, Rožaje, Šavnik, Žabljak i drugim.

Vrsta kulturnog dobra:

Katunovanje je društvena praksa, ljudsko umijeće i znanje vezano tradicionalno privređivanje, za prirodu, običaje, vještine i prostor s tim povezan; Katunovanje je tradicionalna praksa, način života i privređivanja (stočarstvo i prerada mlijeka) koji podrazumijeva sezonsko kretanje ljudi i njihove stoke, duž utvrđenih ruta, između stalnih naselj i ljetnjih, sezonskih, planinskih staništa, katuna sa pasištima;

Kontinuitet pravne zaštite i druga postupanja vezana za dobro:

- Evidencija nematerijalnog dobra *Izdig Bjelopavlića na Sinjavinu* u prvom Popisu nematerijalne baštine Crne Gore, 2012.godine;
- Inicijativa za uspostavljanje zaštite nematerijalnog dobra Katunovanje ili Tradicija izdiga na katune, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije i Udružena seoska domaćinstava Crne Gore – Turizam na selu, UP/I 02-356/2021 od 17.11.2021. godine;

Kratak istorijat i opis dobra:

Može se pretpostaviti da su katuni u Crnoj Gori, koja je planinska zemlja u kojoj se tokom istorije najveći dio stanovništva bavio stočarstvom, postojali od najranijih perioda. Tumuli i drugi arheološki ostaci na visokim planinama, u zonama katuna, potvrđuju korišćenje tih zona još u praistoriji.

Poznato je i značenje i interpretacija koje katune vezuje za Staru Crnu Goru i pisane izvore. U ugovoru između Đurđa Brankovića i Mlečana, iz prve polovine XV vijeka, pominju se "catuni Cernogore" i dvaput "catunos Cernogore", označavajući crnogorske katune, odnosno kasniju i sadašnju Katunsku nahiju. Katuni se pominju i kod popa Dukljanina u XII vijeku, pa i ranije. U notarskim knjigama iz Kotorskog arhiva 1331. godine se pominje *katun Kalođurđa Crnojeva*. Potvrdu o veoma razvijenoj praksi nalazimo u Izvještaju i opisu Skadarskog sandžakata iz 1614. godine koji je napisao Marian Bolica u kome navodi da narod Crne Gore dogoni na „prekrasna pasišta“ na Lovćenu svoja stada, počev od maja, do oktobra, kada se opet spuštaju u primorska mjesta. Brojne planine, pašnjaci, livade i katuni na sjeveru Crne Gore pominju se u poveljama i drugim dokumentima srednjovjekovnih vladara. I turski popisni defteri iz druge polovine XV i XVI vijeka svjedoče da je na prostoru Polimlja postojalo sezonsko stočarenje. Takođe je poznat i dokumentovan učestali proces nastanka stalnih sela iz katuna, kao u Drobnojaci i Pivi.

Iz najstarijih pomena ne saznaje se da li je u pitanju katun na određenom prostoru ili su to katuni u organizacionom smislu. Svakako, katun je prostor na kome je koliba i drugi objekti jednog stočara (mljekar, savardak ili dubirog, tor, kučara), ali katun je i prostor više stočara koji svaki za sebe ima navedene objekte. U narodu se termin katun tumači kao prostor na kome se nalazi više stočara sa svojim objektima u kojima sezonski privređuju i žive. Zajedničko svim definicijama je da se radi o prostoru koji stočari koriste sezonski, radi ispaše. Pasište i šuma su najčešće zajednički (komun, komunika) za više stočara. Zajedničko je u nekim slučajevima i snabdijevanje vodom iz snježnica, ublova, bistijerni, lokvi, a voda sa izvora, uvijek je bila zajednička svojina.

U prošlosti je stoka davala čovjeku sve što mu je bilo potrebno za život: hranu u raznim oblicima, odjeću, obuću, postelju i novac. Zbog svega toga stočarstvo je bilo vrlo cijenjeno zanimanje. Planina je bila simbol bogatstva. Imati planinu značilo je imati stoku i biti bogat. Planina je za takav život, privređivanje i bogatstvo nudila sve: pašnjake, vodu, šumu, zemlju, hranu, dom i prijatelje. Naravno znala je biti i opasna, sa vremenskim nepogodama i divljim životinjama.

Pašnjačko, katunarsko stočarstvo, zbog svoje jednostavne prakse nije zahtijevalo veliku radnu snagu. Najneophodniji su bili što prostraniji pašnjaci i voda. Takođe je od ključnog značaja bilo i to da pašnjaci budu cjeloviti, u što većim kompleksima, sa što daljim granicama ka drugim planinama i katunima, koje koriste drugi stočari.

Običan je buljuk (mjera stada) ovaca brojao od 50 do 80 brava (ovce i koze), srednji je od 80 do 130, a bilo je domaćina sa buljukom od 200 do 300 ovaca. Veliko bogatstvo i razvijeno stočarstvo moglo je biti takvo samo zahvaljujući katunima i katunovanju. To je jedina mogućnost da se ovce i druga stoka obilno i sama napasa (bez troška) i daje mnogo najkvalitetnijeg mlijeka od kojega se prave najkvalitetnije i brojne vrste sira, skorupa (kajmak), kišeloga mlijeka i varenike, od ovčijeg, kravljeg, rjeđe kozjeg ili mješavine mlijeka (bijeli mrs ili smok). O veličini nekadašnjih stada ovaca i količini pomuženog mlijeka na katunima, svjedoče brojne priče (legendarne ili istorijske) o mljekovodima (koritima, građenim bukovim korama) kojima je mlijeko teklo sa planina u sela. Skoro je svako crnogorsko pleme, selo i bratstvo imalo svoje planine i katune na njima. Ako zbog reljefa na kojem stalno žive, plemena i šire zajednice nijesu imali planinu, imali su drugi način da ljeti, kad se popase i sasušila trava u nizinama, održe stoku. Tako su Zečani svoju krupnu stoku ljeti izgonili u lugove (na brod) Skadarskog jezera, a ovce davali Kučima da ih ovi sa svojim stadima gone na kučke katune, "na napolicu". Planinka (domaćica) bi na katunu muzla i zetske ovce, ako je takav dogovor, i polovinu načinjenog sira vraćala sa ovcama, vlasnicima.

Iako su neke planine udaljene od sela i bez vode, one su brižljivo čuvane i branjene. Česte su bile borbe za sticanje i održavanje prava na korišćenje planinskih pašnjaka između različitih plemena. Bilo je i slučajeva da se ratnim zaslugama osvoje katuni. Tako je knjaz Nikola 1881. godine, za posebne zasluge Bjelopavličima dao ispašu na Sinjajevini (Sinjavini). Od tada je izdizalo skoro svako bratstvo iz Bjelopavlića i ubrzo su na Sinjajevini izgradili oko 400 koliba. Crna Gora se 1882. godine umiješala u obilježavanje puta kojim će Bjelopavlići i njihova stada stizati (prolaz za stoku - projev stoke) na planinu preko teritrije drugih plemena. Taj se put i danas koristi kao zajednički. Plemenska podjela

komunice, uključujući i vode Sinjajevine izvršena je pet godina kasnije. Podjela važi i danas u pravno svojinskim odnosima, uz kasnije manje ispravke, donijete odgovarajućim uredbama. Još od 1887. znaju se mjesta đe se mogu i ko može podizati katune. Bjelopavlići su u znak zahvalnosti za knjaževo dobročinstvo podigli crkvu Ružicu, 1894. godine. I plemenu Komani je knjaz Nikola je dao ispašu u Latično u Pivi. Iako su ova pasišta bila udaljena i po dva-tri dana hoda sa stokom. Udaljenost nije predstavljala veliki problem. Bitno je bilo da imaju đe izdići sa stokom u ljetnjem periodu.

Postoje dva osnovna razloga izdiga sa stokom na planinu. Stočari iz sjevernih zona, koji zimi ishranjuju stoku sijenom, izdižu na katune kad se u selu „zabrane livade“, a spuštaju se kad se livade pokose. Takav je primjer kod Vasojevića. Stočari iz južnijih kraških predjela koji su po uticajem mediteranske klime, izdižu na planine početkom ljeta kad je temperatura visoka i trava se brzo sprlji. U njihovim selima zimi ne pada snijeg, pa stoka pase i tada oko sela. Takav je primjer kod Kuča. Ima planina, kao npr. Komovi i Sinjajevina gdje su prisutna oba vida stočarstva.

Česta pojava je bilo zonalno korišćenje planina tj. izdizanje u etapama, prvo na katune na nižim nadmorskim visinama koji su se koristili u proljeće i jesen, a zatim na katune na višim nadmorskim visinama koji su se koristili tokom ljetnjih mjeseci. Na primjer neka bratstva iz Kuča su početkom juna izdizala na Širokar i Rikavac, a zatim krajem juna na Carine, gdje su bili do kraja avgusta, pa onda ponovo na Širokar i Rikavac ili ako je kišno pravo u selo. Ova praksa se sačuvala i dalje kod rijetkih stočara (npr. stočari iz Bjelopavlića koji prvo izdižu na Javorje, a zatim na Sinjajevinu). U mnogim slučajevima prolječni/jesenji katuni su ili prestali da se koriste, ili se koriste kao ljetnji

Katunovanje i gradnju katunskih objekata i korišćenje trave, sijena, zemlje, šume i vode na katunima omogućile su seoske, bratstveničke i plemenske komunice. Sami nazivi govore ko je na tim komunicama mogao da podiže katune ili da ih koristi kao ispašu i druga dobra. Nije mogao niko sa strane da izdiže na pašnjake niti pak da podiže svoju kolibu ko nije dio bratstva, sela i plemena. U prošlosti su plemenske skupštine određivale tačan datum izdiga (izlazak na katun, katunari – izdižari), a kasnije i danas, termin izdiga se uređuje zavisno od vremenskih prilika i neposrednog dogovora stočara.

Sem katuna koji se zasnivaju na pašnjacima kao komunicama u određenim zonama stočari su zajedničke katunske pašnjake izdijelili i pretvorili u privatne posjede. Te promjene su se najčešće dešavale od sredine 19. vijeka. To je u nekim zonama uslovalo i formiranje stalnih naselja na mjestima katuna.

Za srednjovjekovne i novovjekovne stanovnike današnje Crne Gore, bez ovaca, tih "blagoslovenih" životinja, nije bilo i nema katunovanja i katuna. Od ovaca se koristila vuna, koža, mlijeko i meso. U Crnoj Gori držane su sitne ovce (u Staroj Crnoj Gori, Kućima, Zeti i okolini Podgorice) i krupnije ovce (u Vasojevićima, Drobnjacima, Pivi, Nikšićkoj Župi, Banjanima). Pored vune i koža se od ovaca koristila, a dijelom i sad koristi za izradu prostirke (čaprica), za krojenje opute ili za pravljenje mješina. Ranije se pričalo da je najukusnije meso od ovaca u okolini Tuzi, iz Kuča i Pješivaca i od jezerskih ovaca ispod Durmitora.

Čobani ili pastiri su čuvari stada i krupne stoke i njihovi najbolji poznavaoi. Oni su birali i sad biraju najboljega ovna (predvodnik ili ugič) oko čijeg vrata stavljaju čaktar (zvono). Čoban po zvuku čaktara zna, đe su mu ovce ili koze. Isto tako po tome se zna da li je neko udario (napao) na ovce. S proljeća, obično poslije Đurđevdana (6.maj) jagnjad se odvajaju od ovaca i ovce se počinju musti. Zavisno od uzrasta jagnje se naziva *šiljeg*, pošto se ostriže (ošiša), a poslije Đurđevdana *dvize*, *dviska* ili *dvizac*. Za ovcu koja se ne jagnji se kaže *jalovica* ili *jalovuša*.

Uobičajeno je da se ovce strižu u junu, a jagnjad u julu. Vješti stočari, sa povećim gvozdenim nožicama (makaze) ručne, zanatske izrade, za čas ostrižu ovcu. Ranije, ako bi postojala mogućnost, jagnjad se okupaju u rijeci ili jezeru i to na način što se nekoliko puta natjeraju da prođu kroz vodu i pošto se osuše, strižu se kao i ovce. Vuna od jagnjadi se zove jarina i ona je ruda i ima veću vrijednost. Nakon striže jagnjadi, ista se puštaju među ovce. Zanimljivo je da ostriženu jagnjad ne poznaju njihove majke i ne daju im da doje, pa ima više mlijeka za mužu.

Ranije je govedarstvo bilo manje razvijeno. Porodice su držale po jednu, dvije ili najviše tri krave i po jedan ili dva para volova. Istina, na sjeveru Crne Gore, u Pivi, Vasojevićima i u durmitorskom kraju, govedi je bilo znatno više nego u primorskom pojasu ili Staroj Crnoj Gori, jer je uslov za držanje govedi, obilna paša. U narodu se za vola govorilo da je hranitelj, a za kravu hraniteljica ili sirotinjska

majka. Siromašnije porodice koje nijesu imale mogućnosti da drže buljuk ovaca, držale su po jednu kravu. Vo je bio jedina radna snaga za oranje njiva, za vuču saonica, taljiga, plašća po livadama i drugih tereta.

Na katunu se praktikovalo tradicionalno stočarstvo i drugi oblici privređivanja i života. Na iste se tradicionalne načine prerađivalo se mlijeko, na katunu se rađalo i veselilo, molilo i umiralo.

Kolibe, zgrade za stanovanje pastira, su osnovni graditeljski element katuna (za kolibu se na području sjeveroistočne Crne Gore koristi naziv stan, ili dban u oblasti Klimenta, a na području Kučke planine glada). U zavisnosti od oblasti u kojoj se nalaze kolibe mogu biti kamene ili drvene. Kamene kolibe su izdužene pravougaone osnove, bez prozora, samo sa nižim vratima, zidane prevashodno kamenom "usuvo" a tek kasnije u krečnom malteru, sa drvenom krovnom konstrukcijom i krovom na dvije ili četiri vode, pokrivene izvorno slamom ili drvetom, i to daskama – šticama ili šindrom. Njihova je unutrašnjost bila jednodjelna i bez poda. Na sredini je bilo ognjište, a iznad verige. Sva jela su gotovljena na ognjištu. Drva za ogrijev, kuvanje i osvetljavanje brala su se u okolini ili nešto udaljenijem dijelu planine.

Drvene kolibe se javljaju u oblastima bogatijim šumom. I one su izdužene pravougaone osnove, sa niskim dvovodnim ili četvorovodnim krovom i vratima kao jedinim otvorom. Građene su od drvenih oblica ili talpi koje su postavljene jedna iznad druge. Krov na kolibama je bio pokriven korom od drveta – lubom ili drvenom daskom – šticom. Takođe, javlja se i novija vrsta krovnog pokrivača od drveta – šindra.

Jedan od najjednostavnijih a vjerovatno i najstarijih oblika koliba bile su kolibe kružne osnove, sa ognjištem u sredini, pokrivene krovom u obliku kupe, koje se nazivaju dubirog ili savardak. Jednostavniji tip dubiroga ima samo krov u obliku kupe koji polazi od zemlje, dok razvijeniji oblik ima niži kružni zid od kamena zidan tehnikom suvozida, na kojem je postavljena drvena konstrukcija za krov u obliku kupe. Dubirozi su tokom XX vijeka skoro potpuno nestali sa crnogorskih katuna, očuvani su veoma rijetki pojedinačni primjeri, a od autentičnih dubiroga ostali su najčešće samo kružni kameni zidovi.

Nedaleko od kolibe je tor (torina, obor) za ovce i drugu stoku. Pravljen je od cijepanih oblica visine od 1,50 do oko dva metra. Drveni torovi su se po potrebi mogli premještati sa jednog mjesta na drugo, kako bi prostor za stoku ostajao čist, a i tlo se na taj način đubrilo. Torovi su se po završetku boravka na katunu, dizali i slagali na skrovitom mjestu, đe manje kisnu. Na proljeće, prije izdiga, torovi su se opet postavljali. Torovi su u nekim katunima, prvenstveno u kraškim oblastima, zidani od kamena, u suvozidu.

U nekim katunima (durmitorskog kraja, u Vasojevićima, Bjelasici i dr.) pored kolibe se pravi i mljekar. To je zasebna koliba (brvnara), znatno manja od kolibe za stanovanje ali solidnije izrade. Mljekar služi isključivo za rad oko mlijeka (mlijeko se kuva, razlijeva u karlice, siri, kupi skorup i čuva). Tu su kace sa sirom i skorupom i mješine, tamo gdje se u njih ostavlja sir, skorup, mješavina i drugo. Mljekar je uvijek blizu kolibe i blizu torova.

Kod nekih koliba postojali su i nasloni koji se postavljaju na prednjem dijelu, đe su vrata. Ta najprostija ali dragocjena suvota dobijena tim naslonom, zvala se i ajat. Kućara, kućer, torarica ili pružina je bila mala suvota koja služila jedino za čobane. Ona se gradila pored torova đe su spraćane ovce, koze i goveda. U njima su preko ljeta noćivali čobani i pazili na stoku. Kućara ima oblik male kolibe. Visoka je toliko da se u njoj može sjesti, a ne i stajati. Pravila se na saonicama, da se može lakše pomicati s mjesta na mjesto, kada se i torovi premještaju. Pokrivana je šindrom, tarabom, krovinom ili je pošivana ražanom slamom.

Osvjetljenje na katunima je nekada bilo uglavnom od luča (borovog drveta). Sa zubljom luča se osvijetljavala unutrašnjost objekata ili put. Ukoliko na ognjištu gori dobra vatra, ona je davala svjetlost. U rijetkim slučajevima koristio se i žižak, svijeća lojanica (krpeni fitilj umočen u maslo, loj ili drugu masnoću). Za osvijetljenje se kasnije koristio petrolej u limenim "ćorama", lampicama bez stakla, a kasnije u lampama sa staklom ili cilindrom. Bilo je i fenjera sa kojima se moglo ići i po vjetrovitom vremenu. Do prispjeća elektrike na crnogorske katune, u svrhu rasvjete korišćene su i barterijske lampe.

Brojni pisani podaci svjedoče o velikom broju katuna u prošlosti Crne Gore. Najveći njihov broj bio je aktivan do sredine, odnosno do 60-tih godina XX vijeka. Tada je zbog procesa izrazite industrijalizacije

veliki broj stanovnika seljen sa ruralnih područja, čime je, do kraja istog vijeka napuštan tradicionalni oblik sezonskog stočarenja, odnosno katunovanje. Iz tog perioda nasljeđujemo stotine napuštenih katuna, hiljade koliba, glada i stanova katunara, mljekara, voda, staza, torova, međa i drugih oblika graditeljskog nasljeđa.

Po rezultatima analize dostupnih podataka crnogorski stočari su vjekovima izdizali na najmanje 1166¹ svojih katuna, koji su se nalazili, a brojni se i sad nalaze (aktivni, promijenjenog sadržaja ili napušteni) na planinama: Ahmica, Balj, Bihor, Bioč, Bjelasica, Cmiljevica, Crna planina, Čakor, Durmitor, Golija, Greben, Hajla, Javorak, Komovi, Krčevo, Krnovo, Konjsko, Kostreš, Kula, Lisac, Lovćen, Lukavica, Lupoglav, Maganik, Maglič, Mokra planina, Moračke planine, Moravac, Njegoš, Orjen, Pešter, Pivska planina, Ponikvica, Prekornica, Prokletije, Prošćenje, Rumija, Sinjajevina, Sjekirica, Somina, Štit, Štitovo, Turjak, Visitor, Vlahovi, Vojnik, Volujak, Zeletin, Žijevo i na drugim planinama. Na skoro svim očuvanim katunima kao i na onima koji su neaktivni, sačuvani su manje ili više značajni i vidljivi tragovi ljetnjeg stočarenja i agrikulturnog pejzaža, ostaci katunarskih staništa, pomoćnih, privrednih i infrastrukturnih objekata na planini (stanovi, glade, kolibe, mljekari, torovi, vode, staze, podzidi, prolazi, nadgrobnici, crkve, ...).

Opis dobra, postojeća praksa:

Nematerijalno dobro Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima (katunovanje/izdig) predstavlja jedno od najstarijih i najslojevitijih oblika nematerijalnog nasljeđa Crne Gore. Kao sezonsko kretanje ljudi i stoke, uz višemesečni boravak na katunima, ova praksa objedinjuje stočarstvo, arhitekturu, običajno pravo, društvene običaje, posebna znanja i vještine vezane za prirodu i način života na planini. Katunovanje je prisutno na gotovo svim crnogorskim planinama i ima kontinuitet od praistorije do savremenog doba, što potvrđuju arheološki nalazi, istorijski izvori i živa tradicija brojnih stočarskih zajednica.

Oko 1.300 porodica praktikuje katunovanje na oko 400 katuna. Na njima se i dalje obavlja muža stoke i prerada mlijeka, proizvodnja skorupa i sira, briga o stoci i održavanje tradicionalnih objekata. Kao rezultat ove prakse nastao je jedinstveni kulturni pejzaž katuna – mreža koliba, mljekara, torova, voda, staza, vodopoja i pašnjaka, kao i specifičan društveni i duhovni život katunara, uz snažnu ulogu planinki (žena koje vode domaćinstvo i proizvodnju mlijeka na katunu). Katunovanje obuhvata i dodatni spektar nematerijalnih elemenata kao što su tradicionalna znanja o stočarstvu i preradi mlijeka, običajno pravo i organizacija korišćenja komuna, sezonski kalendar prirode i običajne prakse, specifične govorne izraze, rituale, vjerovanja, tradicionalne igre, mitološke narative i bogatu gastronomiju planinskih krajeva. Katunovanje predstavlja temelj tradicionalne kulture i savremenog identiteta planinskih krajeva Crne Gore.

Katuni su stočarska naselja sa stambeno ekonomskim i pomoćnim objektima na visokim, (srednjim i nižim) planinskim pašnjacima, koji se nalaze na visinama od 800 do 2000 m, a najčešće od 1500-1700 mnv. Naselja su stočarska sezonska ili ljetnja staništa sa planinskim pasištima u kojima stočari žive tokom ljetnjih ili toplijih mjeseci, svake godine, obično od maja do oktobra. U tom periodu stočari sa svojom stokom, dominantno ovcama, ali i kravama, kozama i konjima, odlaze (izdižu) iz stalnih naselja, iz svojih sela, na svoje planine i katune. Katuni se, zavisno od regije, imenuju još i kao planina, stanovi na planini i torovi, dok

¹ Baza podataka Regionalne razvojne agencije za Bjelasicu, Komove i Prokletije iz Berana formirana je podacima preuzetim iz starih (JNA, Topografska karta 1:25.000) topografskih karata Socijalističke republike Crne Gore, iz 70-tih godina XX vijeka (<https://www.topografskakarta.com/>) i relevantne literature, a dopunjavana je verbalnim izvorima i najviše ličnim saznanjima zaposlenih, u posljednjih 10-tak godina (programi i projekti RABKP: Ekonomsko osnaživanje žena u ruralnim područjima sjevera Crne Gore i Kulturna revitalizacija i valorizacija katuna u regionu Bjelasice, Komova i Prokletija iz 2016; Unapredjenje proizvodnje tradicionalnih sireva na sjeveru Crne Gore 2017; Katunski putevi Crne 2022; Mediteranska GIAHS mreža za promociju održivog poljoprivrednog turizma (MED GIAHS) 2024-2026 i brojni drugi projekti i programi koji imaju neposrednu vezu sa katunima i katunovanjem;)

se objekti u kojima borave stočari imenuju kao kolibe, glade ili stanovi. Svako od katunara ili katunjana boravi u svim objektima. Ranije je češće bilo slučajeva da se mali stočari udružuju u supaši ili suponici.

Katuni su utemeljeni na komunicama, zajedničkoj imovini plemena, sela ili bratstva. Korišćenje takvih posjeda je bilo uređeno običajnim pravom koje je uređivalo svaki segment postupanja korisnika i korišćenja potencijala planine (pašnjaci, šume, vode, putevi i progoni). Na osnovu savremenog, aktuelnog zakonodavstva i običajnog prava još se zna koji članovi zajednica (selo, bratstvo, pleme) imaju pravo da sa stokom izdižu na koju planinu i katun. Na takvoj običajnoj, pravnoj praksi katunovanje ili izdig ponavlja se svake godine, vjekovima unazad, bez obzira na promjene koje su se dešavale u različitim istorijskim periodima. Tako se radi i danas.

Kalendar katunovanja se prilagodio promjenama globalnih vremenskih i lokalnih infrastrukturnih uslova (ranije otopli, kasnije pada prvi snijeg i manje ga ima, ... napravljeni su putevi i vode, na nekim katunima ima i struje, ...).

Priprema za katunovanje: Kad se obave sve popravke i dovede katun u upotrebno stanje, može se izdići, stanovati i privređivati na planini. Pripremni radovi obuhvataju i obezbjeđenje vode, drva za loženje vatre eventualnu opravku kolibe, mljekara, tora i sl.

Izdig (seljenje, isprtljavanje): Danas se na većini katuna izdiže pojedinačno, bez zvaničnog zajedničkog dogovora, pa izdiže, kad ko hoće. Bez obzira na udaljenost katuna od sela, u posljednjih nekoliko decenija do katuna se stoka, čeljad i oprema najčešće prevoze kamionima, ali ima i primjera gdje se, kao i ranije, goni stoka pješke i koriste stare staze kojima se izdizalo ili novi putevi. Planinka (domaćica, žena koja brine o mlijeku na katunu) može krenuti i poslije domaćina, čobana i stoke. Ona vodi računa da ponese sa sobom svu potrebnu opremu za višemjesečno stanovanje, spremanje hrane i preradu mlijeka. Za boravak na katunu se sprema i ponesu i drugi predmeti, oprema i alati potrebni stočarenju, stanovanju i redovnom životu.

Boravak na katunu: Svaka porodica stiže sa stokom i potrebnom opremom na svoj katun, đe ima svoj stan (kolibu) i druge potrebne objekte za današnje katunovanje. Nakon jutarnje muže stoka je cio dan na ispaši, đe preko dana i planduje, ako je vrućina. Na svim katunima obaveza je da za ovcama, kozama, jagnjadima i teladima idu čobani. Na nekim katunima goveda se odbijaju u pašu, s tim što se povremeno nadgledaju i sama uveče dojave (dođu) kod koliba.

Tek pomuženo mlijeko se procijedi, vari, razlijeva, siri ili na drugi način prerađuje kako bi se dobila varenika, skorup, punomasni bijeli, tvrdi sir, meki bijeli, skorup ili još neki tradicionalni proizvod od mlijeka ovaca, koza i krava.

Istovremeno, neke porodice na katunu naprave manji ili veći vrt u kome posiju luk, kupus, krtolu i drugo, za potrebe porodice.

Planinka je najglavnija osoba na katunu. Ona je organizator svih aktivnosti brine o mlijeku, čeljadima, stanovanju, gostima, vrtu i dr. Njena je najvažnija uloga briga o mlijeku, siru i skorupu. Sada se sir prodaje tokom čitavog perioda boravka na katunu (restoranima, nakupcima, na pijacma, u okviru svoje (turističke) ponude.

Planinke su se povremeno, među sobom posjećuju, kao i domaćini, čobani i đeca. Život u selu se smatra za "zatvor" u odnosu na život na planinini, u katunu. Kao i u prošlosti, boravak "bolešljivih" članova porodice na katunu, odnosno na planini smatra se dobrim za zdravlje. Na kraju dnevnih obaveza česta su međusobna druženja i rjeđe zabave sa pjesmom, igrom i sportskim nadmetanjem.

Na planinama se i sad održavaju brojna okupljanja zajednice (skup, sabor ili vašar) na Petrovdan (12.jul) i na Ilindan (2.avgust). Petrovdanski sabori održavaju se ili su se održavali

na Lovćenu, pod Ostrogom, na Trojanu, Popadiji, Grebaji i na drugim planinama, a Ilindanski se održavaju ili su održavani na Koritima, Lukavici, Krnovu, Sinjajevini (na Ružici), na Maganiku, u Morači, na Cijevni i na Tragaji. Za pomenuta velika okupljanja, na katun dolaze stočari iz okolnih katuna ali i svi iz sela kao i prijatelji i ljubitelji planine i katuna i iz drugih mjesta.

Zdig, povratak sa katuna: Od septembra ili početka oktobra, ponegdje i kasnije planina se napušta zato što je manje trave, dan je znatno kraći za pašu, hladnije je, a na pašnjacima u selu i oko kuća trave je dosta. Na jedan dan prije polaska planinka pripremi posude i mješine sa bijelim mrsom i dogovori raspored kako će se kretati i ko će prvi ići. Čobani koji treba da čeraju stoku ustaju prvi. U početku ovce idu dosta raštrkano, a malo kasnije same naprave kolonu, ukoliko ih ne prevoze kamionom. Sada je povratak planinke i stvari koje ona nosi doma u selo, organizovan kolima. Povratkom domaćinstva i njihove stoke u selo, završava se katunovanje.

Život na katunu je proizveo nebrojena materijalna i nematerijalna dobra koje danas prepoznajemo kao kulturno nasljeđe. I danas život na katunima proizvodi odnosno reprodukuje najbolje tekovine te tradicije u ekonomskom, prirodnom i ekološkom ali i u kulturno istorijskom smislu. Osim nematerijalnog nasljeđa Tradicija stočarskih kretanja po planinskim pašnjacima i život na katunima "prizveo" je jedinstven kulturni pejzaž katuna i graditeljsko nasljeđe očuvano cjelovito ili u segmentima.

Stručni stav o kulturno istorijskim vrijednostima:

Nematerijalno dobro Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima (katunovanje/izdig) je velikim dijelom autentično kulturno nasljeđe svih oblasti Crne Gore, trenutno učestalije u njenom središnjem i sjevernom dijelu. Katunovanje potiče iz pradavnih perioda prošlosti na sadašnjem crnogorskom tlu, što potvrđuju arheološki lokaliteti u planinskim zonama. Istorijski izvori dokumentuju postojanje srednjevjekovnih katuna.

Katunovanje je jedinstveno i rijetko dobro u okviru svoje vrste. Veoma je staro nasljeđe i u svom integralnom obimu, osim tradicionalnog privređivanja, obuhvata običajno pravne prakse, stare društvene običaje, vjerovanja i svečanosti sa okupljanjem zajednice katunara, njihov govor i upotrebu specifičnih izraza vezanih za katunovanje i objekte na katunu, brojna znanja i umijeća vezana za preradu mlijeka i izradu sira, skorupa i drugih mliječnih prerađevina, strižu ovčije vune i izradu upotrebnih predmeta od ovčije kože, izradu koliba, torova, sniježnica kao i druge elemente tradicionalnog nematerijalnog i materijalnog nasljeđa.

Sezonska stočarska kretanja na katune i život na njima imali su ključan uticaj na formiranje kulturnog pejzaža planina, koji uključuje istorijske trase i staze kojima se izdiže na katune, pašnjake i vode koji se koriste, tradicionalnu arhitekturu koliba i torova i sve ostale elemente graditeljstva na katunima.

Takođe, ova praksa je značajna jer je kao osnovna poljoprivredna djelatnost stanovništva doprinosila i danas doprinosi ekonomskom razvoju zajednice. Uz to ona je značajna i iz ugla očuvanja prirode, jer se korišćenjem pašnjaka na tradicionalan način doprinosi kako očuvanju karakteristika pejzaža tako i biodiverzitetu planina.

Katunovanje je ljudsko umijeće, znanje vezano za prirodu, običaj, tradicionalna vještina i prostor s tim povezan. Ima izrazit etnološki, antropološki, istorijski, naučni, arhitektonski, tehnički ili drugi društveni značaj i osobenosti.

Kategorija kulturne vrijednosti:

Uvažavajući izrečen stručni stav o očuvanim svojstvima, osobenostima i značaju nematerijalnog dobra Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima

(katunovanje/izdig), shodno članu 34 Zakona o zaštiti kulturnih dobara, kategorizuje se kao kulturno dobro od nacionalnog značaja, jer:

- ima izuzetan značaj za društveni, istorijski ili kulturni razvoj Crne Gore i naroda i manjinskih nacionalnih zajednica koji u njoj žive;
- predstavlja jedinstveni primjerak stvaralaštva svog vremena i jedinstveni primjerak iz istorije prirode;
- ima izuzetnu estetsku vrijednost;
- ima veliki uticaj na razvoj tradicionalne kulture;
- svjedoči o društvenim i prirodnim pojavama, odnosno o uslovima ekonomskog ili kulturno-istorijskog razvoja u određenom razdoblju.

Kulturno dobro od nacionalnog značaja može se nominovati za upis na Listu svjetske baštine, u skladu sa međunarodnim konvencijama.

Stanje kulturnog dobra:

Katunovanje predstavlja temelj tradicionalne kulture i savremenog identiteta planinskih krajeva Crne Gore, a njegova zaštita doprinosi očuvanju živog nasljeđa, ruralne ekonomije, pejzaža i održivog razvoja. Kulturno dobro je u relativno dobrom stanju u smislu sadašnje učestalosti i praktikovanja, bez obzira što su od ogromnog broja nekadašnjih katuna, odnosno od svih stočara koji su redovno, svake godine izdizali u svoju planinu, u velikom broju slučajeva, ostala su pusta katuništa sa urušenim kolibama i pašnjacima koji to više nijesu. Na svim crnogorskim planinama, oko 1.300 porodica praktikuje katunovanje na oko 400 katuna.

Najprecizniji podaci dostupni su za Kučku planinu, 2017. godine. Naime, multidisciplinarno naučno istraživanje terena rezultiralo je, između ostalog, popisom odnosno inventarisanjem 193 katuna² (donje, srednje i gornje) Kučke planine. Od toga broja nastanjenih ili povremeno nastanjenih evidentirano je 50-tak katuna. U broj aktivnih ubrojani su i katuni kojima tradicionalno sezonsko stočarstvo, odnosno katunovanje nije jedini razlog sezonskog boravka na planini.

Od nekoliko stotina katuna na kojima ima savremenog i očuvanog, tradicionalnog graditeljskog nasljeđa i tradicionalnog privređivanja i načina života, osnovano se može pretpostaviti da se aktivno katunovanje praktikuje u oko 400 katuna. Ostali katuni imaju i druge oblike i odlike ljetnjeg boravka (rada i života) na planini. Po podacima Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja iz 2023. godine, koji bilježe subvencije za stočare koji katunuju sa svojom stokom na svojim planinama, te je godine 1.390 porodica katunovalo u 527 katuna. Dakle, 1.390 stočara izdiglo je sa oko 53.500 ovaca, 2.700 koza i 11.900 govedi. Po istim podacima, samo u opštinama Zeta, Tivat i Budva nije bilo katunovanja, odnosno nije bilo slučajeva subvencioniranja katunara. U opštinama Cetinje, Kotor, Bar i Herceg Novi riječ je o po jednoj ili dvije porodice koje se bave stočarstvom i za katunovanje su tokom 2023. dobile subvencije resornog Ministarstva pa su se zato našle i na ovom popisu³.

Brojevi do kojih se došlo značajno su manji u odnosu na ranije vjekove kada su svake sezone izdizale na katune desetine hiljada porodica, odnosno svaka porodica koja se bavila

² Naučnoistraživački projekat Valorizacija crnogorskih katuna kroz održivi razvoj poljoprivrede i turizma – KATUN, publikacija – luksuzno opremljena monografija Katuni kučke planine, izdanje Univerzitet Crne Gore, Istorijski institut Crne Gore i Biotehnički fakultet, Podgorica 2017.

³ Tabelarni prilaz podataka Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja dobijen je posredstvom Regionalne razvojne agencije za Bjelasicu, Komove i Prokletije iz Berana i korišćen je samo za potrebe izrade ovog dokumenta;

stočarstvom. Razlozi značajnom smanjenju broja porodica koji praktikuju tradicionalno katunarenje su brojni, a među njima je najvažniji, značajno manji broj porodica koje se bave tradicionalnim stočarstvom.

Dijelom je sačuvan tradicionalni način života i prerada mlijeka, priprema brojnih vrsta mliječnih proizvoda, takođe na tradicionalan način. Oblicima tradicionalnog privređivanja, u značajnoj mjeri nastoji se priključiti i kombinovati i novi, odnosno savremeni oblici privređivanja, najbližije povezanim sa turizmom. Turistički se valorizuju očuvane prirodne vrijednosti, katunovanje, tradicionalno graditeljsko nasljeđe, lokalno kulturno nasljeđe (mitske i istorijske priče, ...), tradicionalna kuhinja (lokalna gastronomija) i drugi oblici života i rada na planini, u oko 25 katuna.

Katuni i katunovanje su se prilagodili savremenom načinu privređivanja i života. Iako se i dalje koriste tradicionalne kolibe, u nekim slučajevima se umjesto tradicionalnih koliba, stanova, glada i savardaka podižu kolibe od savremene građe ili kuće manjih dimenzija i skromnije opreme. Na nekim katunima je izgrađen asfaltni put, dovedena vodovodna mreža i električna struja. Od početka XXI vijeka sve je veći broj koliba na katunima koje električnu energiju obezbjeđuju preko solarnih panela.

Katunovanje i katuni su veoma značajni za održivost tradicionalnog stočarstva i u velikoj mjeri doprinose proizvodnji hrane. Takođe, oni značajno afirmišu i doprinose razvoju planinskog turizma. U nekim slučajevima prerastaju u svojevrsnu turističku ponudu i atrakciju drevnih vremena u očuvanom prirodnom ambijentu i u blizini planinarskih i biciklističkih staza. U procesu intenzivne turističke valorizacije, jedan broj katunara se, osim stočarstvom i preradom mlijeka na katunu, bavi i turizmom i ugostiteljstvom (smještaj i hrana). U značajnoj mjeri, turističkoj atraktivnosti katunovanja doprinosi dijelom očuvano graditeljsko nasljeđe katuna i planina, nematerijalna kultura, gastronomija i druga dobra vezana za katune i planinu.

Iako je praksa katunovanja i dalje živa u velikom dijelu Crne Gore, njeno očuvanje suočeno je sa više savremenih rizika koji utiču na održivost dobra. Među njima su najizraženiji:

Pad broja porodica koje se bave stočarstvom što proizvodi veliku prijetnju kontinuiranom prenošenju znanja, vještina i običaja vezanih za katunovanje;

Transformacija katuna iz stočarskih u stalna i(li) turistička naselja sa pratećom (neplanskom, nelegalnom) novogradnjom, što dovodi do gubitka autentičnih ambijentalnih i graditeljskih vrijednosti i narušavanja kulturnog pejzaža;

Neodržavanje i degradacija vrijednosti naslijeđene tradicionalne arhitekture i drevnih graditeljskih praksi uz istovremeno uvođenje novih materijala, graditeljskih oblika i odlika praćenih novim, neadekvatnim načinom života i privređivanja na katunima i planinskim pašnjacima;

Opšte klimatske promjene utiču na promjene sezonalnosti katunovanja (ranija otopljanja, kraće trajanje snijega, duži sušni periodi) odnosno na kalendar katunovanja i dostupnost pašnjaka;

Turizam je važna podrška katunovanju, ali rizik nastaje kada katuni postanu isključivo turistički prostori bez stočarstva, jer tada dolazi do gubitka tradicionalne privredne prakse. Neadekvatna promjena ekonomske funkcije katuna dovodi do promjena i gubitka tradicionalnog kulturnog nasljeđa (materijalnog i nematerijalnog) ali i prirodnog okruženja, odnosno biodiverziteta pašnjaka i katuna;

Navedene prijetnje zahtijevaju sveobuhvatan i koordinisan pristup zaštiti kako bi se osigurao opstanak i prenošenje prakse katunovanja na buduće generacije. U istom smislu je potrebno preispitati sve planove i projekte koji mogu ugroziti pašnjake i tradicionalne oblike privređivanja na katunima, kao što su bile inicijative za militarizaciju planinskih prostora (primjer Sinjajevine).

Mjere zaštite:

Dodatna istraživanja vezana za različite aspekte prakse (uključujući arhivska i istraživanja dokumentacije, terenska i druga istraživanja);

Dokumentovanje svih elemenata koji su vezani za praksu (koristeći posebno video snimke i intervjuje sa nosiocima prakse), i formiranje baze podataka koja bi bila otvorena i dostupna javnosti;

Promocija i popularizacija cjelovitog i pojedinačnih segmenata nematerijalnog nasljeđa;

Podrška svim oblicima očuvanja nematerijalnog dobra, odnosno prakse i svih njenih pojedinačnih elemenata, uključujući one vezane za: stočarstvo, preradu mljeka, tradicionalne zanate, specifična znanja i umijeća ...;

Podrška edukaciji i prenošenju znanja (obuke, praksa) mlađim generacijama kroz različite vidove edukacije – unutar porodice i zajednice;

Podrška obezbjeđivanju adekvatnog okvira za očuvanje prakse, uključujući usklađen zakonski i institucionalni okvir, adekvatna strateška i planska dokumenta, subvencije i podsticaje za stočare i sve druge aktivnosti koje imaju ili mogu imati za cilj unapređenje stanja nematerijalnog kulturnog dobra i materijalnog kulturnog nasljeđa u vezi sanjima.

Podrška stočarima odnosno katunarima u procesima očuvanja i unapređenja stanja resursa planine (vode i pašnjaci) i ambijentalne zaštite katuna, integrisanju planske zaštite, kao i promociji njihove žive tradicije u skladu sa potrebama savremenih zajednica na katunima.

Čuvari ili nosioci tradicije:

Broj čuvara odnosno nosilaca tradicije nematerijalnog dobra Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima (katunovanje/izdig) je promjenjiv. Tokom procesa kulturno istorijske valorizacije dobra, evidentirano je (pisanim i verbalnim saznanjima) nekoliko stotina nosilaca tradicije. Navedeni broj nosilaca ili čuvara tradicije odnosno stočara koji katunuju je u značajnom padu u odnosu na ranije decenije. Iz popisa od 109 pojedinaca i porodica sa ličnim podacima (katun, selo, opština i broj telefona, u dokumentaciji UZKD na Cetinju), sačinjen do 21.10.2025. godine, navodimo:

- Porodica Jokić iz Murine, Vujov katun, planina Čakor, Plav (kontakt tel. 069/539384);
- Porodica Redžematović iz Plava, Katun Bajrovića, Selo Korita, Ploketije, Plav, (kontakt tel. 069/584-730);
- Porodice Hama i Adisa Canović, Katun Canovića i Katun Treskavica, Plav, (kontakt tel. 069/742-234 i 069/529-650);
- Porodica Mandić, Okruglica, Žabljak (kontakt tel. 069/543-620);
- Danilo Aleksić, Pašino Polje, Njegovuđa (kontakt tel. 069/499-033);
- Rajko Kulić, Kulića katun, Plužine, (069/515-661);
- Porodica Sijepović iz Komarnice, Katun Dobri do, (kontakt tel. 069/307-624);
- Miloica Vuković, Vrtoč polje, katun Ivica (kontakt tel. 068/498-488);
- Skender Čekić, Popadija katun na Prokletijama, Kruševo i grad Gusinje, Gusinje (kontakt tel. 069/623-102);
- Štan Gočaj, Dolina Grebaje, Vusanje, Prokletije, Gusinja, (kontakt tel. 069/727-925);
- Porodica Kurpejović, Grope katun, Selo Sredani, Rožaje (kontakt tel. 069/347-620);
- Porodica Honsić iz Honsića u Rožajama, katun Musina jama (kontakt tel. 069/951-207);
- Milutin Šoškić, Katunište katun, Ulotina, Andrijevića, (kontakt tel. 067/146-001);
- Porodica Mustajbašić, Blata Katun, Goduše, Bijelo Polje, (kontakt tel. 069/799-624);
- Asan Skenderović, Mali Golaš, Trpezi, Petnjica (kontakt tel. 069/456-842);
- Porodice Rastoder iz Savin Bora kod Petnjice, katuni Kožarevo polje, Čiste livade i Pločnik (kontakt tel. 069/713-109, 069/542-607 i 069/601-677);

- Porodica Dulović iz Lipova, katun Gornje Lipovo, Kolašin, (kontakt tel. 068/056515);
 - Veselinka Rakočević, Ječmen do, Kolašin, (kontakt tel. 069/683-833);
 - Porodica Bulatović, Lukavica - Bare Bojovića, Gornja Rovca, (kontakt tel. 069/701517)
 - Porodica Bogavac iz Mojkovca, Bjelojevići, katun Laništa na Bjelasici, Mojkovac (kontakt tel. 069/435-829);
 - Danka Šekularac iz Lužca, katun Suvodo na Bjelasici, Berane, (kontakt tel. 068/225392);
 - Porodica Mihailović, katun Džakovica, Polica i Zagrađe kod Berana (kontakt tel. 067/593-807)
 - Rajko Pešić, Pešića Rupa, Bastahe, Berane, (kontakt.tel. 067/613-815);
 - Bilja Ralević, Kaludarske kape katun, Kaludra, Berane, (kontakt tel. 069/285-304);
 - Marica Bučković, Mokri do, Dapsiće, Berane (kontakt tel. 068/837-335):
 - Porodica Rubežić, Bunarine, Štitarica (kontakt tel. 068/464-752);
 - Danka Bečanović, Bare Bojovića, Nikšićka Župa (kontakt tel. 069/950-820)
 - Porodica Stanišić, Dobri do katun, Nikšić (kontakt tel. 069/442-262);
 - Porodica Jovanović iz Spuža, Okrugljak katun, Bjelopavlići, Sinjajevina, (kontakt tel. 069/509-384);
 - Porodica Baletić, katun Ružica, Danilovgrad (kontakt tel. 068/464-752);
 - Štjefan Gegaj, Korita, Zatrijebač, Podgorica (kontakt tel. 069/095-540)
- i druge porodice i pojedinci.

Povezanost sa prostorom:

Nematerijalno dobro Tradicionalno sezonsko stočarstvo i život na katunima (katunovanje/izdig) je najneposrednije vezano sa čitavim planinskim prostorom Crne Gore. U većem dijelu se na tom prostoru i sad praktikuje katunovanje. U manjem dijelu, dominantno na primorju i bližem zaleđu, ono se danas ne praktikuje ili se to čini minimalno, ali je ostalo značajno i brojno graditeljsko nasljeđe na mjestima nekadašnjih katuna.

Katunovanje je povezano sa planinskim prostorom cijele Crne Gore, dominantno središnjeg i sjevernog njenog dijela, na dva načina. Kao prirodno dobro i resurs, prostor planina sa njihovim pašnjacima i prirodnim vodama služe ispaši stoke koja tokom perioda katunovanja (proljeće – jesen) boravi na planini. Uz to i šume, iznad čije granice se uglavnom lociraju katuni, su značajne za održivost života na katunima (građa za gradnju koliba, drva za ogrijev i peradu mlijeka). Tradicionalna ispaša na planinskim pašnjacima katunima takođe utiče i na specifičan biodiverzitet planina i doprinosi njegovom očuvanju.

Kao kulturno historijsko nasljeđe, katuni su prostor na planini, izgrađivan samo za potrebe katunovanja i korišćen za stanovanje porodice i boravak stoke, tokom perioda katunovanja, uključujući nebrojene puteve, staze, vodopoje i druge trajne i privremene (obnavljajuće) objekte potrebne stočarstvu na katunu, kao što su: kolibe, savardaci/dubirozi, mljekari i druge pomoćne zgrade, kućeri. Takođe, na katunima nalazimo i rijetke stećke i grobne cjeline, koje uglavnom nisu do sada istraživane i precizno datovane, kao i pojedinačne grobove označene uspravno postavljenim kamenovima (kiljani), onih koji su na katunima umirali ili ginuli u borbama za osvanje katuna. Na nekim katunima postoje i ostaci praistorijskih grobnih humki – tumula koji svjedoče o dugom kontinuitetu korištenja planinskog prostora. Uz to na par katuna nalaze se i crkve podignute u XIX vijeku (crkva Sv. Vasilija Ostroškog na lokalitetu Ružica na Sinjajevini iz 1894. godine, crkva Sv. Ilije na Krstu od Prevlake na Kučkoj planini iz 1900. godine.

Shodno navedenom, u materijalnom i prostornom smislu katunovanje je "proizvelo" najmanje dva izuzetno stara, autentična i jedinstvena dobra:

Graditeljsko nasljeđe katuna čine nebrojene puteve, staze, pijaće vode i vodopoje i druge trajne i privremene (obnavljajuće) objekte potrebne životu i privređivanju na katunu, kao što su: kolibe, savardaci/dubirozi, mljekari, torovi i druge pomoćne zgrade, danas i objekti za turizam, novu djelatnost koja zaposijeda katune. Na pojedinim planinama sa katunima sačuvani su tragovi starih rudnika, gradina praistorijske grobne humke (tumuli) koji svjedoče o izraženom kontinuitetu korištenja crnogorskih planina za različite oblike privređivanja i života u posljednjih nekoliko hiljada godina. Takođe, na katunima nalazimo i na srednjevjekovne stečke i nadgrobnike kasnijeg vremena nastanka. Obilježja su to onima koji su na katunima umirali ili ginuli u borbama za njihovo osvanje ili u brojnim prirodnim nepogodima ili saobraćajnim nesrećama. Uz to, na nekoliko katuna krajem XIX ili početkom XX vijeka podignute su i nekolike crkve.

U blizini katuna odnosno na padinama planina i planinskih pašnjaka nalaze se brojna stara i novija urbana središta, nebrojena trajna, stara seoska naselja sa svojim graditeljskim nasljeđem od kojih posebno izdvajam stare škole, mlinove za brašno i valjaonice za vunu, trgovišta i pazare, planinarske domove, mostove i drugu staru i stariju putnu infrastrukturu. Mnogo je sačuvanih, građenih izvora, sniježnica/snježnica, bistijerna, ublova, čatrnja, lokanja, vodopoja i drugih objekata za dobijanje i čuvanje vode. Obavezno se izrađuju i redovno održavaju, posebno ako na katunu nema žive (tekuće) vode ili jezera. Voda, čak i udaljena bila je preduslov stočarstva na planini.

Kulturni pejzaž katuna obuhvata pojedinačne graditeljske strukture, cjeline katunskih staništa na prostorno definisanim planinskim pozicijama sa svim elementima graditeljske baštine; prirodna planinska prostranstva/predjele sa agrikulturnim i stočarsko/katunarskim pejzažom i javne objekte.

Vlada Crne Gore je u septembru 2019. godine usvojila odluku o uspostavljanju vojnog poligona na Sinjajevini. Međutim ta je odluka osporena argumentima i protestima članova lokalne zajednice (među njima i katunarima), ekoloških i drugih građanskih aktivista ("Save Sinjajevina") Za sada su sačuvani planinski pašnjaci i katuni od moguće degradacije i(li) devastacije naslijeđenih vrijednosti Sinjajevine. Ali Sinjajevini i drugim planinama sa katunskim ili katunarskim načinom privređivanja i života prijeti realna opasnost od neadekvatne i nelegalne gradnje objekata koji nijesu u službi katunovanja niti očuvanja prirode, kako u već zaštićenim prostorima (Nacionalni parkovi i Parkovi prirode) tako i izvan njih.

Povezanost sa značajnim ličnostima i događajima:

Nematerijalno dobro **Katunovanje – tradicionalno sezonsko stočarsko kretanje i život na katunima** je kroz legendarne priče i istorijske činjenice vezano za:

- Ivana Crnojevića (1442-1490), gospodar Zete, kasnije Crne Gore;

Legenda o ruži Ivanovoj

Prema predanju Ivan-begovo katun na Lukavici je osnovan prije pet vjekova. Na tom katunu "... zmija iz kamena, u kolibi kneževoj večera, i zakla mu, stoji u predanju, dvoje malo dece na spavanju ..." pa je u spomen na njih Ivan zasadio ružu koja i sad raste i cvjeta. U narodu je ispjevana i sačuvana pjesma i o tome: "ta ruža Iva gospodara i dan danas raste i behara".

- Nikolu Petrovića Njegoša, knjaza kasnije kralja Knjaževine, kasnije kraljevine Crne Gore

Prema kazivanju mještana, a i na osnovu istorijskih, pisanih izvora, knjaz Nikola je u značajnoj mjeri uticao na dobijanje prava i na korišćenje planine, pašnjaka, voda i puteva nekoliko crnogorskih plemena i bratstava. Na taj način uticao je ne samo na sezonsko stočarsvo odnosno privredni i ekonomski boljitak već i na stalno naseljavanje. Primjer, Sominu je knjaz Nikola dao bratstvima iz Klenka. Nešto kasnije ova bratstva su Sominu podijelila između sebe

(po bratstvima), a bratstva su opet izvršili podjelu po porodicama, poslije čega su se sve porodice stalno naselile na ove prostore, izuzev jedne.

Planine Crne Gore su mnogo više od reljefa i pejzaža. Durmitor, Prokletije, Bjelasica, Sinjajevina, Ljubišnja, Orjen, Lovćen, Rumija, Kučke, Moračke, Pivske i druge planine su dom brojnim biljnim i životinjskim vrstama, izvor pitke vode i prostor za rekreaciju i odmor. Njihova očuvana priroda predstavlja, ako se čuva, neograničeni resurs za održivost lokalnih zajednica, za tradicionalne i održive oblike savremenog privređivanja. Zbog toga i ostalih vrijednosti planina u Crnoj Gori i u svijetu obilježava se 11. decembar, međunarodni Dan planina.

Povezanost sa drugim dobrima i kulturnim dobrima:

Nematerijalna dobra su živo nasljeđe čuvano u pamćenju i razumijevanju i prenošeno praktikanjem u porodici i zajednici. Sve je materijalno, uključujući graditeljsko nasljeđe, kućni mobilijar i kulturni pejzaž kao i dobra proizvedena drevnim i naslijeđenim znanjima, umijećima i vještinama - proizvod tog nematerijalnog nasljeđa i baštine.

Jedan broj dobara nematerijalnog nasljeđa i baštine se više ne praktikuje - više nije živo nasljeđe već dio istorije. Jedan broj dobara postoji ali u bitno drugačijeg izgleda i praktikanja, a jedan manji broj takvih dobara ostao je potpuno isti kakav je i bio u dalekoj ili bližoj prošlosti. Takvo je Katunovanje ili Tradicionalno sezonsko stočarsko kretanje i život na katunima. Ta se tradicionalna privredna praksa zasniva na poznavanju svih prirodnih i sezonskih procesa u okruženju i obuhvata društvene običaje i rituale povezane sa stočarstvom. Zato su crnogorske planine jedinstven antopogeografski i etnokulturni prostor koji je produkovao toliko dobara.

Neka od dobara povezanih sa katunovanjem su:

Priče o mljekovodima su najneposrednija svjedočanstva o ogromnoj količini mlijeka koje se dobijalo na planinskim pašnjacima. Mljekovodi su bili drvena korita izrađivani od kore drveta i služili su za transport mlijeka, najčešće sa planine, odnosno sa katuna u selo (u podnožju Cmiljevice, u mjestu Ojske kuće kod Mojstira u blizini Rožaja i u obližnjem selu Balotići i u blizini pivskog sela Stabno. Cijevima je varenika tekla, po bjelopoljskim starim pričama vezanim za manastir Majstorovina i stočare Ravne Rijeke. I za Tepca i Malu Crnu Goru u žabljačkom kraju vezuju se priče o tome kako je varenika tekla koritima dugim 1500 metara, od Male Crne Gore do u Bašin Do u Začuđu, u Tepcima).

Priče o stoci i mlijeku čuvaju i stari nazivi u lokalnim govorima, kao što su tradicionalni nazivi za prostor (progon, vodopoji, ...) stoku - "živo", "marva", "mal" i "blago", stoka "sitnog zuba" odnosno ovce i koze zajedničkog naziva "bravi", a stoka "krupnog" odnosno "debelog zuba" su krave, junad, volovi i konji. Od mlijeka su pravi skorup i sirevi ... rjeđe se pravi maslo (meteno). Više je vrsta mlijeka: jomuža, varenika, priljeva – može biti prozukla, smlaka, gruševina, kišelo mlijeko, surutka, ... Za zimnicu se ostavlja skorup, sir meki i sir tvrdi. Skorup i tvrdi sir se stavljaju u mješine, čuvaju duže vrijeme da ostanu zdravi, neukvareni. Sirevi, meki i tvrdi mogu se čuvati u čabrovima i kacama.

Nematerijalno nasljeđe je i moba (neplaćena, solidarna pomoć) i gostoprimstvo, značaj i naglašen uticaj planinke (žene) na katunu za razliku od njene pozicije i značaja u selu; Izrada mješina (mijeh, čapra ili čabrica) od ovčijih i kozjih koža; Prerada vune i izrada predmeta od vune bila je "ženski", a striža ovaca, branje i izrada predmeta od drveta bio je "muški" posao.

Vjerovalo se (a i sad po neko vjeruje) da vuk neće klati ovce ako na ulazu u tor postave šekiru, kosijer, ćuskiju ili što drugo od metala. U iste svrhe služilo je i postavljanje lobanje kakve zvijeri, na ogradi tora.

Mnogo je istorijskih i mitoloških priča i narodnih predanja vezano za skoro svaki kutak Crne Gore. Za njene planine, vode, naseljena mjesta, ljude, junake, stradalnike, nevjeste, čobanice, svatove, ... Vile su najstarije i najpoznatije stanovnice crnogorske etnomitologije. Mnogo je toponima koji se imenuju vilinskim likom, kao viline vode, pećine, izvori, gore, dvori, guvna i druga mjesta. Vilin život i sve u vezi s vilama povezano je i sa kozama, osobito divokozama i divojarcima i vile se mogu razumjeti kao njihove zaštitnice.

Sačuvana su predanja o Bukumirskom jezeru, o Psoglavu, o mladiću i mjestu Provalija, Bogičevoj stolici na plemenskoj granici Moračana i Vasojevića, Vragodolu, o svatovskim grobljima i đević kamenju po planinama, o Prutašu, Durmitoru kao crnogorskom Olimpu, o Radovan luci, Zminičkom jezeru, Vražjem jezeru, o grčkim grobljima, o žabljačkoj odivi koja je utvrdila granicu Drobnjaka i Pive, izvorima Ljubišnje i Lukavice, Trnovačkom i Manitom jezeru, Biogradskom i Kapetanovom jezeru, o Ivanbegovoj ruži, o Lovćenu i Ivanovim koritima, o Prokletijama, Plavskom jezeru, Mačjem poljupcu, Zlatnom kršu, Medenim vratima i drugim brojnim pričama iz davnine.

Sijelo, oro, sjednik, šednik, posijelo, prelo, sastanak i slični izrazi imenuju tradicionalna i savremena okupljanja zajednice, prije svega omladine i dijelom starije čeljadi radi druženja i zabave.

Najpoznatije i najljepše crnogorske narodne pjesme opjevavaju Bjelasicu, Lovćen, Sinjajevinu, Kom, Visitor, Vrsutu, Prokletije i druge crnogorske gore.

Igre i zabave koje su praktikovali svi članovi porodica katunara, prema polu, godinama i afinitetima, kao igra koze ili prsten (sakrivanje i traženje prstena), kvočka (grupna igra u kojoj učestvuju i odrasli i djeca), plovak (ciljanje kamenčićem na određeno mjesto), klis, vrijeljka, cikvanje i slično. Na livadi su se mladići nadmetali u odmjeravanju snage i vještine. Takmičarska i veoma omiljena je i trka konja sedlenika.

U jesen, po povratku stoke sa katuna, sprema se kastradina, pastrma i stelja, posoljeno i na vatri, odnosno dimu sušeno ovčije, kozije i govede meso. Obavlja se nakon povratka stočara sa planine, kada je stoka najuhranjenija;

Udaljenost katuna od sela i nemogućnost čestih odlazaka u nabavke su uticali da se gastronomija u katunima formira sa namirnicama koje katunari sami proizvode (krtola, luk, mrkva, kupus i druge vrste zelja) ili koje mogu naći u prirodnom okruženju (pečurke, kopriva, kaloper, jagode, borovnice, med, ljekovito i začinsko bilje, ...). Uz navedeno i brašno, so i kvasac - mlijeko i mliječni proizvodi su okosnica većine obroka u katunu. Naravno i svježe pa varenio ili pečeno meso, u posebnim prigodama.

Dakle: Mlijeko, sir i skorup; Gotov (gotovac) ili cicvara; Kačamak; Mlječnica; Mlada kopriva ili Skrob (od kopriva); Pite (zeljanica, heljdovna, pačaburek ...); Priganice; Kukuruzna i Domaći (pšenični ili miješani) hljeb.

Povezanost sa sličnim ili istim nematerijalnim i materijalnim dobrima, izvan Crne Gore:

Na UNESCO Reprezentativnoj listi nematerijalne kulturne baštine čovječanstva nalazi se Transhumanca – sezonsko kretanje ljudi i stoke, kao zajedničko kulturno nasljeđe Austrije, Grčke i Italije od 2019; Albanija, Andora, Francuska, Hrvatska, Luksembur, Rumunija i Španija priključeni su nominaciji i listi 2023.

Transhumanca, od latinskog "transumere" ("trans" – preko/iznad, "humus" – zemlja/tlo), predstavlja oblik stočarstva zasnovan na sezonskom kretanju ljudi sa svojom stokom (ovce, krave, koze, konji, itd.) između različitih geografskih i/ili klimatskih područja, duž tradicionalno korišćenih stočarskih puteva, odnosno utvrđenih ruta. Svake godine, u ritmu godišnjih doba, u proljeće i jesen, stočari organizuju premještanje stoke (u Crnoj Gori: izdig, isprtljavanje, iseljavanje..) vodeći po više stotina životinja ovim rutama.

Razlikuju se dvije osnovne vrste transhumance:

Horizontalna transhumanca: karakteristična za ravnice i visoravni, pri čemu stočari i njihova stoka migriraju u zavisnosti od dostupnosti vode i pašne, bez značajne promjene nadmorske visine.

Vertikalna transhumanca: tipična za planinska područja, gdje se stoka premješta iz dolina na visoke planinske pašnjake, u dvije varijante koje zavise od pravca sezonskog kretanja:

Direktna/ljetnja transhumanca: u ljetnjem periodu, selidba stočara iz ravnica ili dolina na više planinske pašnjake.

Obrnuta/zimska transhumanca: tokom zime, sezonska migracija stočara iz planinskih područja ka pašnjacima niže nadmorske visine.

U Crnoj Gori je najdominantnija vertikalna transhumanca, i to direktna/ljetnja. U prošlosti je postojala i obrnuta/zimska transhumanca, posebno u primorskim planinama. Međutim ona se izgubila, iako ima pojedinačnih primjera gdje se u novije vrijeme kombinuje sa ljetnjom transhumancom (primjer braće Bulatović iz Gornjih Rovaca: ljeti izdižu na Maganik, na jesen se spuštaju u Sjenokose, a zimi u Pipere). Takođe, postoje i primjeri horizontalne transhumance, bez velikih visinskih razlika (Drobnjaci, Piva)

U toku je proces nominacije katunskog sistema Crne Gore za GIAHS listu (Globally Important Agricultural Heritage Systems), u okviru Interreg MED GIAHS projekta. Naime, u okviru EURO-MED programa, kroz projekat MED GIAHS, koji ima za cilj očuvanje tradicionalnih poljoprivrednih praksi i njihovo prepoznavanje kao dijela globalno važnih sistema poljoprivrednog nasljeđa (GIAHS), Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije sprovodi aktivnosti na zaštiti katuna kao potencijalne GIAHS lokacije. Program GIAHS prepoznaje izuzetne tradicionalne sisteme korišćenja zemljišta, bogat biodiverzitet, otporne ekosisteme i vrijedno kulturno nasljeđe kojim upravljaju i članovi lokalnih zajednica. Na prestižnoj GIAHS listi se već nalaze dobra iz nekoliko evropskih zemalja.

Čuvar/i dokumentacije, vrste zapisa i autori zapisa:

- Uprava za zaštitu kulturnih dobara, Cetinje, Njegoševa 9 (legislativa, fotodokumentacija, deskripcija);
- Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije, Berane (fotodokumentacija, deskripcija, audio vizuelni – filmski zapisi, publikacije, pomocija katuna, stočarstva, svih resursa sa planina i dr. podaci u posrednoj vezi sa katunovanjem);
- Istorijski institut Univerziteta Crne Gore (baza podataka katuna Kučke planine u GIS-u);
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (podaci o stočarima koji imaju katune i koji dobijaju subvencije);
- Javni servis TVCG, odnosno TV Arhiv TVCG po dostavljenim podacima baštini više audiovizuelnih prologa koji se odnose na katune, na prevređivanje i život na planinama, od 1977. do 2024.godine. Najstariji je prilog o Krnovu gdje u katunima ima oko 2000 domaćinstava i skupljaju sir i skorup, kose sijeno, gaje krompir i kupus, a odnedavno prikupljaju i prodaju ljekovito bilje- Kanije su rađene emisije koje prikazuju život i privređivanje Štitarici, Lepencu i Tomaševu, katune na Savinoj vodi i Jablanovom vrhu na Sinjajevini. Audio vizuelno zabilježen je život na katunima porodica Ivanović, Petrović, Popović i Prelevi u dolini Jezero, iznad Kuča. Osim stočarstva i života na katunima Sinjajevine prikazivan je i život na Komovima, podno Kučkog koma i Vasojevičkog koma, katuni na Bjelasici i katuni na Prokletijama.

Kratak opis sprovedenih radnji:

- Evidencija nematerijalnog dobra Katunovanje (*Izdig Bjelopavlića na Sinjavinu*), 2012;

- Prihvaćena inicijativa za uspostavljanje zaštite nematerijalnog dobra Katunovanje ili Tradicija izdiga na katune, 2021;
- Uprava za zaštitu kulturnih dobara je formirala tim za kulturno istorijsku valorizaciju dobra, Rješenje br.UP/I-02 – 041/25 – 478/1 od 19.11.2025.
- Uvid u dokumentaciju, u dostupne i relelevantne izvore i literaturu;
- Uvid u izgled, stanje i praktikovanje dobra, 2024 -2025;

Izvori i literatura:

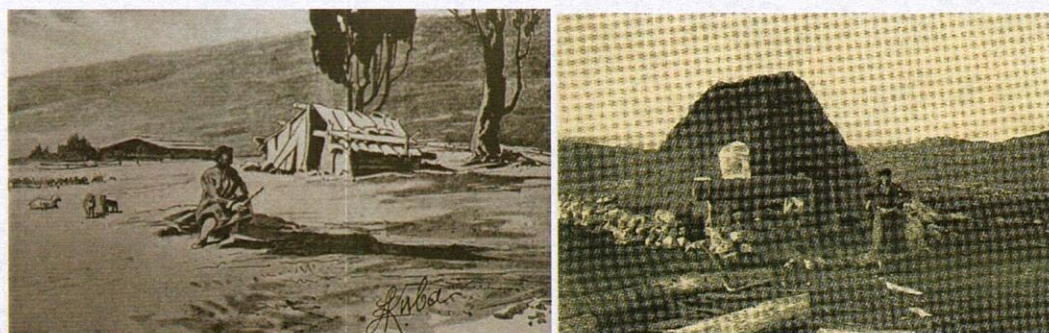
- Dokumentacija RZZSK/UZKD, Cetinje
- TV Arhiv TVCG, Podgorica
- Marian Bolica, Izvještaj i opis Skadarskog sandžakata 1614. godine, CID Podgorica, 2002.
- Risto Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek) knjiga I, Cetinje 1963.
- Risto Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek) knjiga II, Titograd 1974.
- Novo Vujošević, Kučki katuni nekad i sad, Podgorica 2010.
- Grupa autora, Katuni kučke planine-monografija, Podgorica 2017.
- Jevto Dedijer, Stočarske zone u planinama dinarskog sistema, Glasnik Srpskog geografskog društva, godina III, sveska 3. i 4., Beograd, 1914., str. 39-56 / <https://www.glasniksgd.rs/index.php/home/article/view/808/pdf>
- Jevto Dedijer, La transhumance dans les pays dinariques. Annales de Géographie, 1916.
- Milisav Lutovac, Stočarstvo na Sinjajevini, Posebna izdanja Geografskog društva 12, Beograd, 1932, str. 37-44.
- Milisav Lutovac, Stočarstvo na severoistočnim Prokletijama, Posebna izdanja Geografskog društva, sv. 14, Beograd, 1933.
- Milisav Lutovac, Iz stočarskog života u nekim našim krajevima, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 40, JAZU, Zagreb, 1962.
- Milisav Lutovac, Stočarstvo na Ajli, Zbornik radova III Kongresa slovenskih geografa i etnografa u kralj. Jugoslaviji 1930, Beograd, 1933.
- Milisav V. Lutovac, Lukavica, Lola i Platije - Prirodne i privredno-geografske karakteristike, Glasnik Srpskog geografskog društva, sv. LIV, br. 2. Beograd, 1974, str. 84-99 (http://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_009D9BE9B60FF0ED17AA71C7413495B7-1974-B054)
- Milisav Lutovac, Stočarska kretanja u planinama Crnogorskih Brda i narodne regule pri iskorišćenju pašnjaka. U: Odredbe pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanjima stočara u Jugoistočnoj Evropi kroz vekove. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1976.
- Mirko Marković, Stočarska kretanja na Dinarskim planinama. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003 / <https://www.scribd.com/doc/175306569/Markovi%C4%87-M-Sto%C4%8Darska-kretanja-na-Dinarskim-planinama>
- Borivoje Ž. Milojević, Komovi. Glasnik Geografskog društva, sv. 19, Beograd, 1933. str. 62-71 / https://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_009D9BE9B60FF0ED17AA71C7413495B7-1933-B019
- Borivoje. Ž Milojević. Sinjajevina, Visitor i Zeletin : antropogeografske crte. Glasnik Skopskog naučnog društva, knj. XIV. Skoplje 1934.
- Pero Radonjić, Katuni Bjelopavlića na planini Sinjavini, Zbornik radova sa naučnog skupa Selo u Crnoj Gori, CANU, Podgorica 2004.
- Dr. Branislav Marović, Stočarstvo Crne Gore 1860-1953, Podgorica 1998.
- Momčilo M. Šaletić, Bjelopavlići između istorije i legende, Cetinje 1996.
- Dr Žarko Bulajić, Agrarni odnosi u Crnoj Gori 1878-1912, Titograd 1959.
- Ljubinka Ćirić Bogetić, Komunice u Crnoj Gori u XIX i početkom XX vijeka, Titograd 1966.

- Jelena Krivčević, Priča o katunima - nomadski život, običaji i tradicija crnogorskih stočara, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije, 2016. godine, www.bjelasica-komovi.me;
- Jelena Krivčević, Nevidljive žene Crne Gore, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije, 2023;
- Katunski put kroz zemlju stočara i sira, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije;
- Gorska trpeza, tradicionalna jela planinskog područja Crne Gore, Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije;
- Vasilije Mujo Spasojević, Crnogorski katuni, montenegrina.net - dnevni list Pobjeda, 07. aprila do 31.j ula 2007.
- Vasilije Mujo Spasojević, Narodni skupovi u Crnoj Gori, Podgorica 2021.
- <https://sinjajevina.com/> NVO "Sačuvajmo Sinjajevinu"
- Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije i Mediterranean Globally Important Agricultural Heritage Systems (MED-GIAS) rade na razvijanju i implementaciji Strategije održivog agrikulturnog turizma sa definisanjem vizije i misije katuna kao MED GIAS lokaliteta;
- IRIS (Inspiring rural heritage: sustainable practices to protect and conserve upland landscapes and memories. Interdisciplinarno istraživanje socijalne i ekološke održivosti katuna. Projekt je razvijao pristup "živog nasljeđa" i njegovu zaštitu kroz korišćenje;
- Transhumance, Newtourism offer of Kosovo and Montenegro, IPA cross-border cooperation programe Montenegro – Kosovo 2014 -2020, Inicijativa za poljoprivredni razvoj Kosova, Katun roads i Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije;
- Catalog of Agrikultural tourism experiences trough the land of shpherds and cheese Katunss – Montenegro, Interreg Euro-MED i MED-GIAHS, 2025.

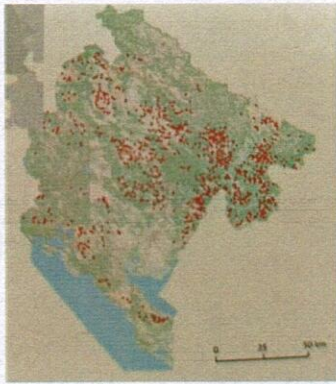
Fotodokumentacija i grafički prilozi:

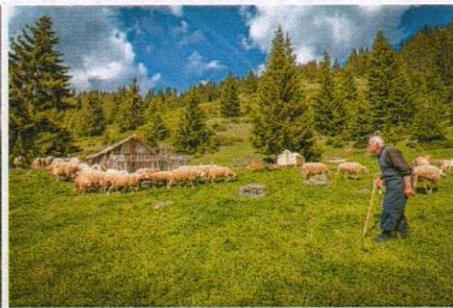
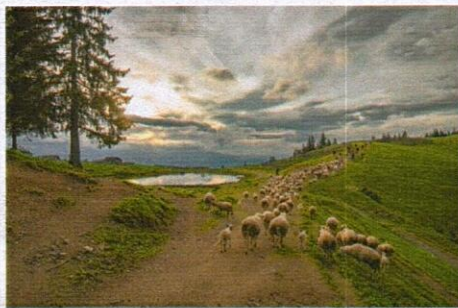
Teodor Valerio, Čobanica, Pastir i Pripremanje kastradine, kraj XIX vijeka;

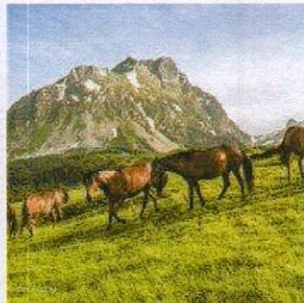
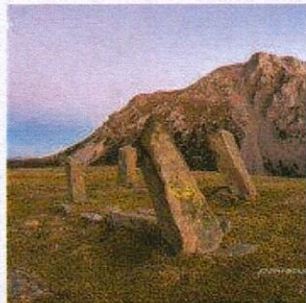
Katun nad Zabrdem, Ludvik Kuba, U Crnoj Gori: putevi preduzeti sa namjerom sakupljanja narodnih pjesama (1890-1891); Zastarac, Sinjajevina, Dr. Željko Poljak, Naše planine 1952.

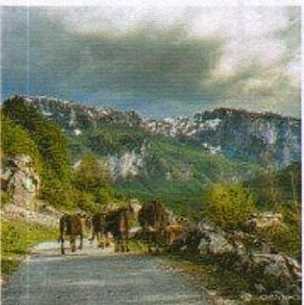
Lokacije katuna, po podacima sa vojnih mapa iz 70-tih godina prošlog vijeka (Catalog of Agrikultural tourism experiences trough the land of shpherds and cheese Katunss – Montenegro, Interreg Euro-MED i MED-GIAHS, 2025) i snjegoviti pejzaž na katunu;

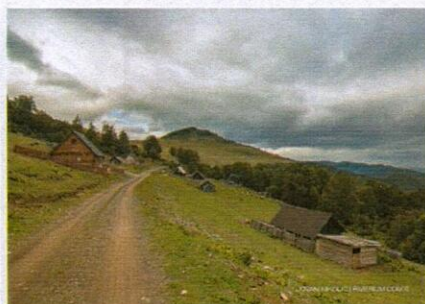
Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije (RRA BKP), Izdig 12.06. 2024.;

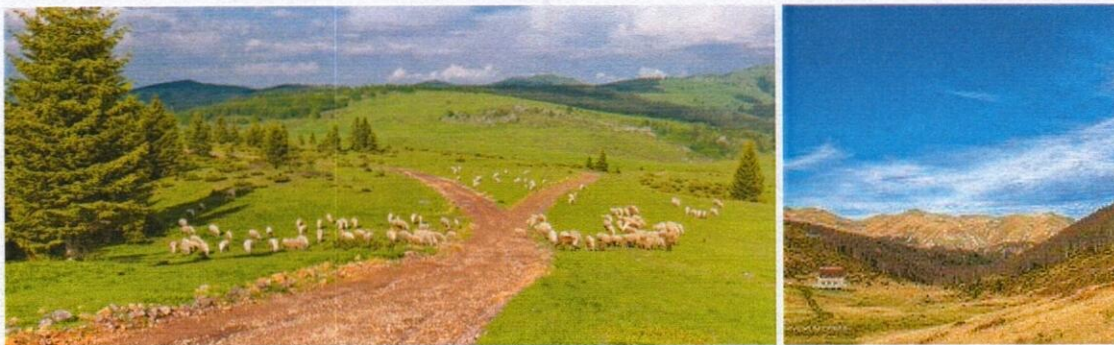
Komovi: Mramori na Ljubanu i Štavna - foto RRA BKP

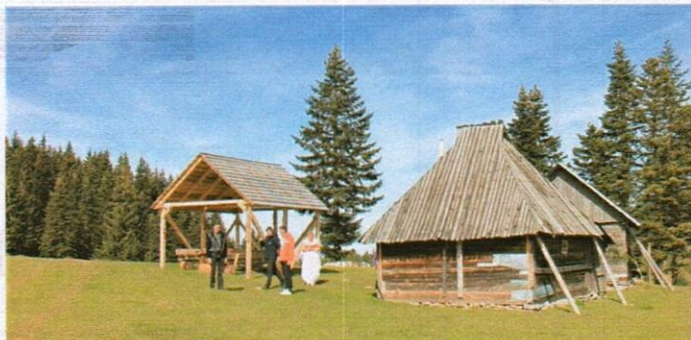
Prokletije: Dolina Grebaje, Vusanje i Vojno Selo - foto RRA BKP

Bjelasica, Lisa, Pešića jezero i Ursulovačko jezero – foto RRA BKP

Moravac na Pešteru i Krivi do na Bjelasici, <https://www.katunroads.me/katunski-put-pesterski-pasnjaci-mne/>

Katun Lađevac <https://www.katunroads.me/>

Proizvodnja sira

Tradicionalni alati na katunu ili proizvodi od vune sa katuna

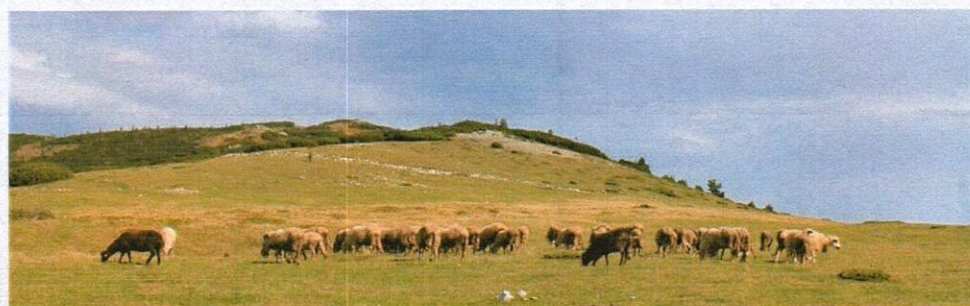
Pešter, Planinarski dom Krivi Do i katun Krivi Do - ljeti boravi porodica Zeković <https://www.katunroads.me/>

Solarni paneli iz 2017. na katunu Štit (Novovići iz sela Gornja Rzanica)

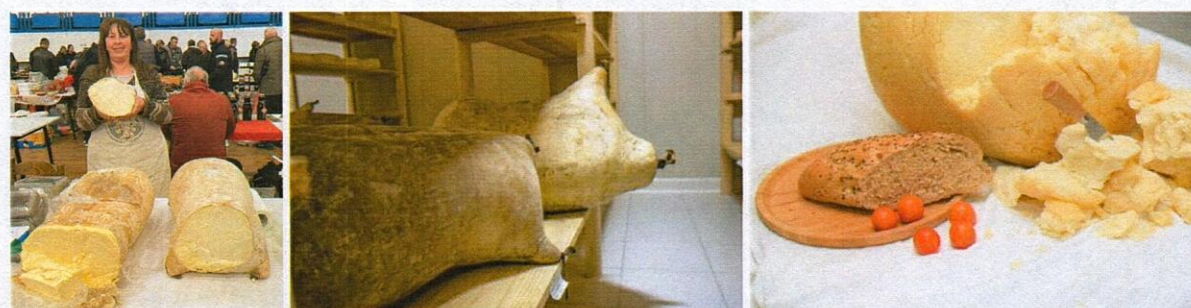
Katun Rasova na Bjelasici i Katun Pešića Rupa <https://www.katunroads.me/>

Katun Potrkovo, <https://www.katunroads.me/>

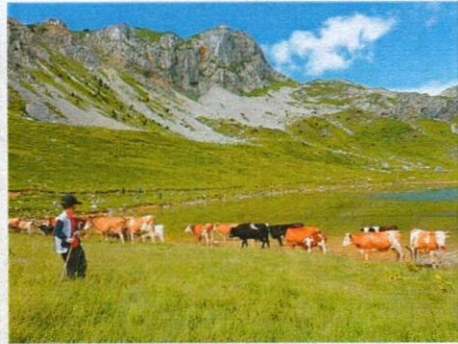
Katun Bujanjska Rupa i Katun Asanovića <https://www.katunroads.me/>

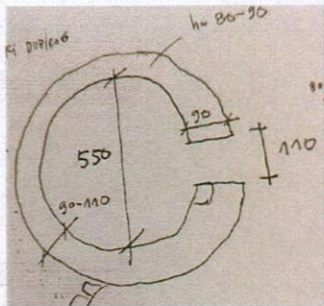
Mješine sira i skorupa sa katuna

Katun Šiška <https://www.katunroads.me/> i katun na Hajli

Katun Širokar Lakovića, na Kučkoj planini <https://sharemontenegro.me/divlja-ljepota-katuna-u-odsajju-bukumirskog-i-rikavackog-jezera/> i Sinjejevina <https://sinjajevina.com/>

Ostaci dubiroga na Kučkoj planini, crtež i foto: Aleksandra Kapetanović, 2017.

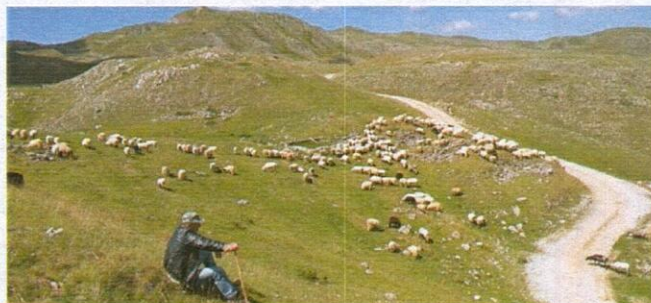
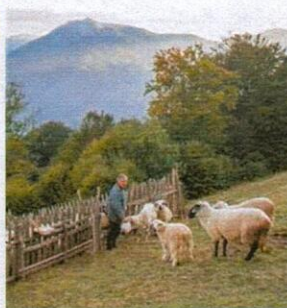
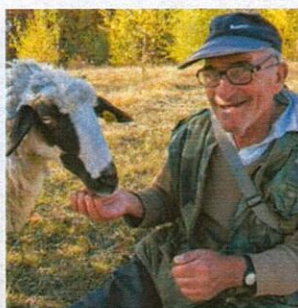
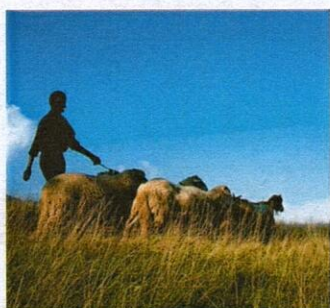
Stijena sa ružom iz legende o gospodaru Ivanu Crnojeviću na Ivan-begovom katunu, na Lukavici
Katun Momonjevo na Kučkoj planini <https://sharemontenegro.me/divlja-ljepota-katuna-u-odsajju-bukumirskog-i-rikavackog-jezera/>

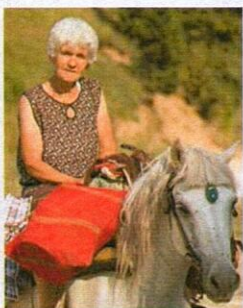
Krivodoljski katun i Katun Ivanovića, Kučka planina, (J. Gajević 2022.)

Striža ovaca na katunu Fuš Sirma i katun Bakovića, takođe na Prokletijama
<https://madeinmontenegro.com/katuni-na-prokletijama-mjesta-slobode-i-skladnog-suzivota-covjeka-i-prirode-i/> 07.05.2025.

Pastiri i pastirice katuna Mokra planina, Šestarevac, Štit i Knež Do

Planinke katuna Kaludarske Kape, Mušino Brdo, Suvodo, Murgaš, Džakovica i Pivske planine;
 Planinke sa katuna porodice Redžematović na Bajrovića katunu na Prokletijama; porodice Jokić na Vujovom
 katunu na Čakoru; porodice Dulović sa Gornjeg Lipova; porodice Bogavac na katunu Laništa na Bjelasici;
 porodice Šekularac na katunu Suvodo, porodica Jokanović na katunu Ljenak u Pivi, sa Sinjajevine i druge
 planinke na drugim katunima i planinama;

Prezentacija, promocija i popularizacija katuna i planina;

Obradile:

[Tanja Vujović, etnološkinja UZKD, Cetinje](#)

Tanja Vujović, etnološkinja UZKD, Cetinje

Aleksandra Kapetanović, arhitektica NVO Expeditio, Kotor

Jelena Krivčević, izvršna direktorica RRABKP, Berane